

Prof. dr hab. Monika Kostera
Wydział Socjologii
Uniwersytet Warszawski

RECENZJA ROZPRAWY DOKTORSKIEJ

Autor: mgr Krzysztof Durczak

Tytuł rozprawy: Organizowanie sprawy sądowej jako proces przekładu

PODSTAWA PRAWNA

Formalną podstawą do przygotowania recenzji była:

- decyzja Rady Awansów Naukowych Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu z dnia 8 lipca 2022 o powołaniu członków Komisji Doktorskiej mgr Krzysztofa Durczaka.
- pismo Przewodniczącej Awansów Naukowych Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu prof. dr hab. Barbary Jankowskiej o powołaniu recenzentów Komisji Doktorskiej z dnia 30.08.2022.

Postępowanie o nadanie stopnia doktora mgr Krzysztofowi Durczakowi przeprowadzane jest na podstawie ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce z dnia 20 lipca 2018 roku (Dz. U. z 2020 r. poz. 85 z późn. zm.).

Recenzja została przygotowana z uwzględnieniem powyższych wymogów Ustawy.

Praca mgr Krzysztofa Durczaka o wyżej wymienionym tytule spełnia wszystkie wymogi pracy doktorskiej i zasługuje na pozytywną ocenę.

Struktura pracy jest przejrzysta i stanowi logiczną całość. Praca składa się z wprowadzenia, trzech rozdziałów oraz zakończenia.

Rozprawa dotyczy zagadnień praktyki organizowania sprawy sądowej w kontekście tworzenia sprawiedliwości w sądzie. W części empirycznej przedstawione są badania dotyczące przebiegu procesu organizacji spraw sądowych w kontekście koncepcji momentów przekładu Michela Callona: problematyzacja, zainteresowanie, zaciąg i mobilizacja. Praca zawiera także syntetyzujące modele oraz inne materiały uzupełniające.

Praca ma charakter **empiryczny i eksplorujący**.

1) CEL, ZADANIA BADAWCZE, HIPOTEZY

Celem rozprawy jest opis prakseograficzny i interpretacja procesu organizowania sprawiedliwości w ujęciu uczestników aktywnie wpływających na jej wymierzanie.

Praca wykorzystuje ramę teoretyczną z zakresu **instytucjonalizmu skandynawskiego**. Proces wnioskowania i konstrukcji wniosków ma charakter **empiryczny**. Jako główną metodologię przyjęto jakościowe **eksploracyjne studium przypadku**. Wnioskowanie jest **abdukcyjne**. Praca formułuje **pytanie badawcze** oraz cele badawcze. Jest zgodne z przyjętą metodologią.

Praca stawia sobie za zadanie odpowiedź na następujące **pytanie badawcze**:

- Jak organizowana jest sprawa sądowa?

Studium powstałe w odpowiedzi na to pytanie nie dotyczy prawa, lecz procesów organizowania, a konkretnie: w jaki sposób prawnicy wykorzystują prawo jako narzędzie w osiągnięciu zamierzonych celów.

Zadanie zostało wykonane z powodzeniem, a cel pracy można uznać za satysfakcjonująco zrealizowany.

2) WKŁAD W WIEDZĘ

Na szczególną uwagę zasługuje **oryginalny wkład w wiedzę**, jaki wnosi niniejsza praca. Dotyczy on procesu organizowania sprawiedliwości w kategoriach codziennej pracy i działań uczestników procesu. Wypełnienie luk w wiedzy posiada istotne **implikacje teoretyczne, metodologiczne i praktyczne**. W obszarze teorii praca wnosi nową wiedzę w zakresie organizacji pracy prawnika oraz współdziałania z najbliższym kontekstem interesariuszy. Metodologicznie praca proponuje ciekawą i przydatną odmianę jakościowego studium przypadku opartą na logice badawczej Teorii Aktora-Sieci. Praktycznie wyniki badań mają kolosalne znaczenie przede wszystkim dla interesariuszy omawianych procesów, a także dla kierowników organizujących pracę prawników.

Autor opiera swoją definicję luki poznawczej na badaniach bibliometrycznych w anglojęzycznych bazach publikacji naukowych, a następnie definiuje swój wkład w wiedzę w następujący sposób:

Zaskoczony marginalnością dyskusji o roli i znaczeniu profesjonalnych pełnomocników w procesie sądowym postanowiłem przeprowadzić drugi przegląd, stosując tą samą metodę, lecz tym razem wyszukując artykuły poświęcone prawnikom. W tej literaturze, dyskutuje się przede wszystkim o charakterze, otoczeniu i umocowaniu społecznym tej formy pracy. Rzadko jednak wnika się w rzeczywistą materię zawodu i praktyki, przez co trudno odpowiedzieć na pytanie czym na co dzień zajmuje się prawnik (Flood, 2013; Jemielniak, 2014b). Oczywiście

nie jest to wątek zupełnie nieobecny. Jednak, jeśli już staje się przedmiotem analizy, to na ogół bynajmniej w kontekście prowadzenia sporów (ang. litigation), a doradztwa prawnego (ang. advice-based model), które ma im zapobiec w pierwszej kolejności. (s. 6)

Postulowana marginalność jest w pewnej mierze efektem przyjętej metody poszukiwania luki. Badany obszar charakteryzuje się znaczącą specyfiką lokalną. System anglosaski jest zasadniczo odmienny od systemu obowiązującego np. w Polsce lub w Szwecji. Badania dotyczące wskazanych przez Autora aspektów profesji prawniczej prowadzone są w konkretnych kontekstach a ich wyniki bywają publikowane w językach narodowych tych kontekstów i często nie są indeksowane w anglosaskich bazach lub nie spełniają kryteriów słów-kluczy przyjętych przez Autora (np. tacy badacze jak Karin Winroth, Yves Dezalay, czy Olivier Moréteau, by wymienić tylko kilka źródeł).

Jednak w tym samym rozdziale Autor poprawnie precyzuje lukę, którą zamierza wypełnić, wskazując na następujące wątki:

- co motywuje ludzi do szukania porady czy podjęcia decyzji o wytoczeniu procesu
- jak z perspektywy prawnika nadaje się sens sytuacji konfliktu, ocenia szanse powodzenia sprawy lub ryzyka porażki
- aspekty przywództwa i podporządkowania w kontekście prowadzenia procesu

Bardzo wysoko oceniam problematyzację głównych pojęć i obszarów zainteresowania w pracy. Umożliwia to wnikliwą i systematyczną interpretację połączoną z analizą, centralną dla wnioskowania abdukcyjnego.

3) METODOLOGIA

Jako główną metodologię przyjęto jakościowe **eksploracyjne studium przypadku**. Analiza materiału ma na celu rekonstrukcję **sieci działań**. Wykorzystano metody badawcze inspirowane etnografią, mając na celu procesowy opis badanych zjawisk.

Autor w następujący sposób określa swój projekt procesu badawczego:

Swoje dociekania właściwie od początku projektowałem jako studium przypadku praktyki organizowania spraw sądowych, w myśl strategii dogłębnej i całościowej analizy zjawiska w kontekście jego występowania (Flyvbjerg, 2006) (s. 10).

Wnioskowanie jest **abdukcyjne**. Praca formułuje problem badawczy oraz cele badawcze.

Studium przypadku jest lokalne i wymaga kontekstualizacji. Opis koncentruje się na przypadku, a wnioski dotyczyć mogą tylko tego przypadku lub – jeśli stosowane jest poszerzone studium przypadku scharakteryzowane przez Michaela Burawoya jako metoda opisu przypadków empirycznych, gdzie przyjęte teorie nie działają – można na podstawie takiego studium poszerzać istniejące i obowiązujące teorie. Prezentowane w rozprawie

badania nie spełniają w wystarczającym stopniu warunku kontekstualizacji (polski i lokalny kontekst sytuacyjny jest jedynie naszkicowany) ani nie jest to poszerzone studium przypadku w rozumieniu Burawoia.

Nie przekreśla to jednak wartości metodologicznej przeprowadzonych badań, ponieważ wykraczają one poza studium przypadku: jeśli chodzi o zakres (teren badawczy nie ograniczał się jedynie do ściśle zdefiniowanego miejsca czy organizacji) oraz czasowo (badania dostosowane były do czasu trwania badanych procesów, 26 miesięcy). Jest to zatem raczej mini-etnografia – mini, ponieważ badania etnograficzne na ogół trwają dłużej, szczególnie jeśli stosuje się podejście (neo)instytucjonalne. Wykorzystano metody charakterystyczne dla etnografii oraz wyjątkowo triangulację (dzięki metodzie „podążania za obiektem”). Na tej podstawie możliwe jest stosunkowo ambitne wnioskowanie w kategoriach procesów i wzorców, co też Autor z powodzeniem realizuje. Nie jest możliwe wnioskowanie w kategoriach procesów instytucjonalizacji, lecz tego Autor się wystrzega. Uważam więc pracę za metodologicznie poprawną, aczkolwiek z błędami w definicji głównego podejścia metodologicznego.

Na s. 42 i na s. 106 Autor pisze o swojej intencji weryfikacji tezy roboczej. Jest to oczywiście błąd, ponieważ badania jakościowe nie upoważniają do weryfikacji tez (jaka byłaby procedura falsyfikacji?) a formułowanie wstępnych hipotez w projekcie typu abukcyjnego jest nieprawidłowe metodologicznie. Jednak sformułowanie to można uznać za niefortunny wtręt, ponieważ zarówno dalszy ciąg opisu procedur badawczych i interpretacyjnych prawidłowo koncentruje się na pytaniach i celach badawczych, a hipotezy nie są w pracy nigdzie formułowane.

4) STYL

Ogólnie praca napisana jest właściwym dla przyjętej perspektywy stylem, odpowiednio prezentuje zagadnienia i argumenty. Stosowany styl powoływania się i sporządzania bibliografii jest poprawny. Jako praca doktorska w pełni spełnia wymogi stylistyczne. Jednak gdy będzie przeredagowywana na publikację książkową /lub artykuły, należy dokonać szeregu poprawek.

Struktura pracy jest w zasadzie prawidłowa – jak na pracę naukową, jednak oczekuję w doktoracie opartym na badaniach jakościowych pewnych stałych obowiązkowych fragmentów, takich jak Wstęp zawierający wyraźne zdefiniowane problemu badawczego oraz Konkluzje, gdzie przedstawione są wnioski z badań w postaci wzorców procesów i w jaki sposób problem badawczy został rozwiązany. Tych kluczowych fragmentów nie ma w pracy, co jednak nie przekreśla jej wartości, ponieważ obowiązkowe elementy wplecione są narracyjnie w inne części tekstu. Taka prezentacja właściwa jest dla publikacji książkowej, więc nie będzie wymagała poprawy, gdy Autor będzie pracował nad zmianami do takiej publikacji.

5) WARSZTAT I DOJRZAŁOŚĆ BADAWCZA

Praca umożliwia wgląd w procesy badawcze i analityczne. Argumentacja przeprowadzona w sposób przejrzysty, uporządkowany i spójny. Przedstawione modele i systematyzacje mają bardzo wysoki walor poznawczy i zasługują na szczególne wyróżnienie. Wnioski oparte są na przedstawionych argumentach i dowodach empirycznych, co jest poprawne i rygorystyczne.

Pewną słabością warsztatu bywa niedocieranie do źródeł oryginalnych (np. w przypadku koła hermeneutycznego (s. 18) powinien być przywołany co najmniej William Dilthey (jeśli nie Augustyn z Hippony); czytanie na planie semiotycznym to jednak Umberto Eco i Roman Ingarden zamiast powołanych autorów, którzy nie wnoszą nic nowego w to pojęcie; s. 130; intuicja/ wyobrażenia oprócz Komporozos-Athanasiou i Fotaki jednak Castoriadis; dlaczego *Proces Kafki* nie jest cytowany z pierwszej ręki (S. 254)? Niektóre powołania nie mają merytorycznego uzasadnienia. Należy wyeliminować te potknięcia przy pracy nad wersją książkową.

6) PUBLIKACJA

Na podstawie przedstawionej rozprawy z powodzeniem można przygotować co najmniej dwa artykuły skierowane do recenzji w międzynarodowych pismach naukowych oraz książkę, która będzie udoskonaloną wersją tekstu rozprawy. W mojej recenzji sugeruję główne kierunki niezbędnych zmian.

7) UWAGI KRYTYCZNE

Uwagi krytyczne nie podważają wartości wkładu w wiedzę, jaki posiada niniejsza rozprawa, a jedynie są rekomendacjami dotyczącymi tego, co należy zmienić przy pracy nad wersją książkową pracy oraz artykułami naukowymi na jej podstawie.

Badania literaturowe: czy tak przeprowadzone badania luki poznawczej (poszukiwania w bazie Web of Science) mają sens, gdy celem jest studium przypadku czy nawet etnografia polskiego terenu badawczego? O ile zgadzam się z Autorem, że warto poznać wszelką dostępną literaturę dotyczącą przedmiotu badań, to określanie luki powinno być dostosowane tak do metod badawczych, jak do obszaru badań. Do publikacji książkowej zalecam zbadanie polskiej literatury naukowej w tym obszarze, w tym także w fizycznym dostępie w bibliotece. Wiele prac naukowych sprzed epoki internetu nie jest dostępnych w elektronicznych bazach.

W analizie tekstów naukowych dziwi brak kategorii związanej z pracą ludzką (prawo pracy). Aspekty ludzkie ograniczone są do problemów międzyludzkich w miejscach pracy takich jak mobbing.

Kryteria przeszukiwania bazy mają ewidentne luki, skutkujące niewidocznością potencjalnie istotnych aspektów. Np. brak jest perspektywy dobra wspólnego: powództwa patentowe ukazane są jako potencjalne narzędzie blokowania konkurencji (s. 26), lecz brak jest problematyzacji tej kategorii, wskazującej na jej konsekwencje dla dóbr wspólnych, czy też perspektywy dobra wspólnego w kategorii innowacji i własności intelektualnej (s. 36-37). Podobnie występuje wąska definicja audytu (s. 29), który ma niezwykle szerokie i znaczące konsekwencje zarządcze (cf. np. publikacje na ten temat Prema Sikka). Klucz do zagadki polega na właściwościach dyskursu, o którym Autor trafnie prowadzi rozważania w wielu miejscach w tekście rozprawy. Tabela 6 na s. 43 przedstawia zestawienie wyszukiwanych fraz w badaniach bibliometrycznych. Demonstruje ona dobitnie, że w takich badaniach znajduje się głównie to, czego się szuka. Innymi słowy, bez aktywnej i systematycznej interpretacji, bez zmieniania i dostosowywania fraz do powstającego zasobu wiedzy (zgodnie z metodą abdukcyjną), mechaniczne badania bibliometryczne nie są w stanie nadążyć za złożonością budowanej wiedzy. Ten fragment usunęłabym z wersji książkowej lub przeniósł do aneksu. Zostawiłabym podrozdziały 1.3.1. dotyczący indywidualnego wymiaru pracy profesjonalnej, (s. 45-49) oraz 1.3.3. o instytucjonalnym umocowaniu profesji prawnika (s. 52-56) ponieważ mają istotny związek z głównym wątkiem tekstu.

W pracy opartej na idei translacji powinna być zachowana szczególna wrażliwość na tłumaczenia w kontekście. Np. jeśli wziąć pod uwagę złożoność i kontekstualne różnice w rozumieniu kategorii „zarządzanie” (oraz, w domyśle: *management*) – częściowo odmienne zakresy znaczeniowe, kontekst anglicyzacji polszczyzny w obszarze zarządzania i nie tylko etc. – fragmentaryczność dyskursu (s. 56) nie powinna dziwić, raczej skłaniać do pogłębionej interpretacji.

Metody badawcze: Pytanie badawcze sformułowane poprawnie i poznawczo wartościowe (s. 62) lecz powinno znaleźć się dużo wcześniej w pracy. W książce może pozostać w aktualnym miejscu, ponieważ jest tu w zrozumiały dla Czytelników sposób wsparte stawianymi problemami i sygnalizowanymi poszukiwaniami badawczymi.

Na s. 62 Autor sugeruje, że:

Klasyczne teorie zarządzania naukowego na ogół sprawdzają się dużo lepiej w wyjaśnianiu zjawisk o charakterze rynkowym i możliwie policzalnym (Klincewicz, 2016).

Teorie klasyczne to, jak w wielu innych miejscach w pracy zauważa sam Autor, raczej teksty o charakterze jakościowym lub mieszanym (Parker Follett, Weber, Barnard, Deming, Mintzberg, czy nawet Taylor, a także prawidłowo cytowani jako autorzy klasycznego dzieła March i Simon, s. 69). Przypuszczam, że słowem, którego Autor pragnął w tym miejscu użyć

jest „obecnie dominujące” – to także jest kontrowersyjne, chyba, że ograniczymy się do polskich „nauk o zarządzaniu i jakości”.

Teoria systemowa Niklasa Luhmanna (s. 63) jest dość szczególnym przypadkiem, ponieważ interesowały go systemy zamknięte, podczas gdy duża część badaczy reprezentujących czy to klasyczne, czy współczesne podejście systemowe, interesuje się raczej systemami otwartymi. Do publikacji książkowej proponuję albo poszerzyć ten wątek albo go całkowicie pominąć.

Prezentacja ujęć instytucjonalnych zasługuje na bardzo pozytywne wyróżnienie. Jest przykładem wnikliwego i rozumiejącego czytania tekstów naukowych. Jednak do publikacji książkowej można by uzupełnić ten przegląd o perspektywy i ujęcia krytyczne wobec instytucjonalizmu, ponieważ ułatwi to Czytelnikom wyrobienie sobie własnej opinii, co jest ważne w czytaniu pracy abdukcyjnej.

Ciekawa i wartościowa prezentacja idei procesowego charakteru organizacji K.E. Weicka (s. 92) powinna zostać uzupełniona o inne perspektywy, np. Mary Jo Hatch pisze o dwoistości (kultury) organizacji, która może być postrzegana jako stan klub jako proces.

Autor stwierdzając: „Ostatecznie zarządzanie jako dziedzina refleksji akademickiej z założenia ma charakter stosowany [...]” (s. 108) ma raczej na myśli Polskę, ponieważ międzynarodowo (Szwecja, Francja, Niemcy, kraje anglo-saskie) refleksyjność dyscypliny nie budzi niczyich wątpliwości. Istnieją także warianty techniczne nauk o zarządzaniu, ale większość przytaczanych przez Autora zagranicznych badaczy i badaczek wpisuje się decydowanie w nurt refleksyjny/ budujący teorie.

Gdy stosuje się metody etnograficzne należy wracać do tych samych rozmówców po upływie pewnego czasu. Autor nie podaje z kim były prowadzone „23 wywiady indywidualne i 2 wywiady diadyczne” (s. 113). Nie podaje również co oznacza, że „ostateczny materiał został wzbogacony o 10 wywiadów” (ibid.) – czy były prowadzone przez samego Autora czy przez Autora wraz z współbadaczem? W jakim trybie były prowadzone i w jaki sposób?

Na s. 128 Autor pisze:

Z tego powodu ANT preferuje abdukcję niż klasyczne wnioskowanie przyczynowe oraz deskrypcję ponad funkcję wyjaśniającą.

Prawdopodobnie, analogicznie jak w przypadku poprzedniego nieściśłego użycia terminu „klasyczny”, tu także Autor miał raczej na myśli „dominujące w polskich naukach o zarządzaniu i jakości”. Rozumowanie abdukcyjne jest wszak także klasyczne – Autor skądinąd przecież poprawnie powołuje się w innych miejscach (s. 134) na Charlesa Sandersa Peirce’a, który ukuł to pojęcie.

Część empiryczna. Nie mam uwag krytycznych do tej części. Po poprawieniu interpunkcji i drobnych potknięć językowych, ta część jest gotowa do publikacji. Materiał empiryczny zasługuje na szczególną pochwałę – jest bogaty, interesujący i zawiera cenny etnograficznie

gęsty opis. Cytowane wypowiedzi i przykłady dobrane są odpowiednio i trafnie; dobrze budują procesową argumentację rozprawy. Ta część pokazuje trajektorie i wzorce wyłaniające się z materiału po nałożeniu ich na ramę interpretacyjną Callona, co wykracza poza zasięg wnioskowania zwykłego studium przypadku.

Zakończenie. Ta część rozprawy powinna zawierać wnioski i modele procesowe/ trajektorie ugruntowane w materiale empirycznym. Jest bardziej kończącą refleksją niż konkludującą częścią rozprawy doktorskiej. Znajdują się tu pewne mocniejsze próby zwieńczenia pracy (np. Tabela 2 s. 257; Tabela 18, s. 264) i próba odpowiedzi na pytanie badawcze (s. 261-262), jednak w znacznym stopniu rozdział ten rozczarowuje. Nie niweczy to jednak argumentacji przeprowadzonej w części empirycznej ponieważ konkluzje znajdowały się często w tej części, wplecione w narrację z terenu. Zakończenie nawiązuje za to wprost do części teoretycznej i metodologicznej, pokazując w jaki sposób zrealizowane zostało zamierzenie badawcze tam sformułowane.

Bardzo interesujący jest podrozdział „Struktura jako forum” (s. 265-267), łączący organizowanie sprawy sądowej z szerszym kontekstem struktur społecznych oraz implikacje zarządcze zawarte w podrozdziale „Zarządzanie nadmiarem” (s. 268-273). Szkoda, że nie zostały połączone w modelu ukazującym dynamikę badanych zjawisk (w oparciu o materiał empiryczny). Mam nadzieję, że Autor uzupełni ten brak w wersji książkowej.

W pracy występują liczne błędy i potknięcia językowe. Angielska wersja tytułu jest błędna, a angielskojęzyczne streszczenie zawiera wiele błędów. W tekście rozprawy występują liczne anglicyzmy i popularne lecz nieprawidłowe neologizmy (np. „formuliczna”, s. 4; „mapowanie”, s. 14, literatury „dedykowanej” tej materii, s. 106). Zdarzają się także potoczne lapsusy takie jak np. „na ten moment” (s. 6), „ramuje” (s. 93). Należy też przejrzeć i poprawić interpunkcję przed publikacją w formie książki (np. Instytucje, a organizacje, s. 82 – powinno być bez przecinka).

Przed publikacją książkową należy też uzupełnić drobne braki takie jak błędy interpunkcji, brak numerów stron (np. s. 108, Agar, 1986 str. 19; za Kostera and Krzyworzeka, 2012).

8) WNIOSEK KOŃCOWY

Cel badawczy rozprawy został z powodzeniem zrealizowany, a przyjęte zadania badawcze – z powodzeniem wykonane. Praca wnosi znaczący wkład w wiedzę w zakresie nauk o zarządzaniu i jakości. Stwierdzam, że rozprawa mgr Krzysztofa Durczaka jest ważna w rozwoju dyscypliny nauk o zarządzaniu i jakości.

Rozprawa spełnia warunki stawiane pracom doktorskim. Dysertacja jest oryginalnym rozwiązaniem problemu naukowego. Autor prezentuje posiadanie ogólnej wiedzy teoretyczną w dyscyplinie nauk o zarządzaniu i jakości. Rozprawa mgr Krzysztofa Durczaka prezentuje **wysoki poziom** i oparta jest na **solidnych badaniach empirycznych**. Autor

wykazał się dojrzałością i umiejętnością wnioskowania naukowego, a także dowiódł, że opanował warsztat badawczy i zasady analizy materiału empirycznego.

W związku z powyższym wnoszę o dopuszczenie pana mgra Krzysztofa Durczaka do kolejnych etapów postępowania o nadanie stopnia doktora w dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie nauk o zarządzaniu i jakości.

Warszawa, 12/10/2022

Prof. dr hab. Monika Kostera